

ממדף הספרים

הכין אבי רובין

יגאל בנימין, אמונה על פרשת דרכים: המחתרת החלוצית בהולנד במלחמה ובשואה, הוצאת יד טבנקין ובית לוחמי הגטאות, ירושלים 1998, 335 עמודים.

התנועה החלוצית בהולנד החלה את פעילותה בתום מלחמת העולם הראשונה. רוב הפעילים בה עד כיבושה של הולנד ב־1940 היו חלוצים שבאו מארצות אחרות. המחבר מבקש להציג לראשונה מחקר מקיף של התנועה בסקרו את התקופה שמאז הקמתה ועד התפרקותה, לאחר הקמת מדינת ישראל. הוא דן במקומה של התנועה בקרב יהדות הולנד ובקרב התנועה הציונית ובמאפייניה החינוכיים והפוליטיים.

המחקר מתבסס על מקורות ארכיוניים בישראל ובהולנד, על עיתונות יהודית כללית ועיתונות ציונית מאותה תקופה וגם על תיעוד בעל־פה. אחת ממסקנותיו היא שהתנועה החלוצית בהולנד לא שיקפה לא את אופיה של יהדות הולנד ואף לא את הציונים בהולנד. למרות פריחתה בחורשים שבין פרוץ מלחמת העולם השנייה לבין כיבוש הולנד היא לא הצליחה למשוך אליה את רובו של הנוער היהודי. הסיבה לכך היתה אמונתו הפרולטרית האיתנה של ציבור זה שהסוציאליזם הבין־לאומי יפתור את בעיותיו.

בשנים 1942-1945 עסקה המחתרת החלוצית בהולנד בעיקר בפעולות הצלה, ועקב כך גברה השפעתה על שארית הפלטה.

יאירה גנוסר, 'לא בשבילנו שר הסקסופון': על שירי יאיר, אברהם שטרן, הוצאת יאיר ע"ש אברהם שטרן, תל־אביב 1998, 468 עמודים.

מחקר זה, הראשון העוסק בשירי אברהם ('יאיר') שטרן, מציג את דמותו כמשורר ואת שירתו, שנכתבה בשנות השלושים של המאה הנוכחית. המחברת כוחנת את מקורות יצירתו הפואטית של שטרן ואת התפתחותה ודגה בשאלות רחייתה וקבלתה. לטענתה, המיתוסים שנקשרו בשטרן באחרית ימיו, בשנים 1940-1942, 'מאפילים על משורר ייחודי, אינדוידואליסט בעל בחירות אישיות'. עוד היא מציינת כי הצד הפואטי של שטרן לא נדון בספרות בנושא בפני עצמו וכי יצירתו לא זכתה להכרה מספקת.

בחלקו הראשון של הספר מובאת הביוגרפיה של יאיר על רקע סביבותיו התרבותיות ומוצגת הזיקה שבין היותו משורר לבין מעמדו כפעיל כמעשה החברתי. חלקו השני חושף לראשונה קטעי יומן חיים, מחברות שירים וכתבי יד מתקופות שונות, החל בתקופת היותו סטודנט באוניברסיטה העברית בירושלים (1928). בחלק השלישי דנה המחברת בדימויו של יאיר ובתגובות לכתביו כפי שבאו לידי ביטוי בשיח הספרותי ומחוץ לו מאז שנות הארבעים ועד לשנות התשעים של המאה הנוכחית.

אלי צור, נופי האשליה: מפ"ם 1948-1954, המרכז למורשת בן-גוריון, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, קריית שדה-בוקר 1998, 328 עמודים.

בשלב ייסודה של מפ"ם ראו בה מייסדיה מערך קיבוצי של אליטות שלא ניתן יהיה להתעלם ממרכזיותו בשיח הפוליטי של התקופה, ואף סברו כי היא תהווה אלטרנטיבה פוליטית למפא"י. ברם, חמש השנים שחלפו מאז ייסוד המפלגה הוכיחו למנהיגיה כי תקוותיהם לא עמדו במבחן המציאות. כבר לאחר בחירות 1949 מצאו עצמם חברי מפ"ם מחוץ למערכת השלטת במנהל ובצבא, והפילוג בין הקבוצות שייסדו את המפלגה העמיק.

המחבר מבקש להסביר את כשלונה של מפ"ם בהתמודדות על תפיסת השלטון במדינה שזה עתה נוסדה, ודן בסדרת שאלות נוספות הקשורות לתפקודה. בין השאלות הנדונות בספר: האם היתה מפ"ם נציגת ברית-המועצות בישראל? כיצד ניסתה המפלגה, שהורכבה מיוצאי מזרח אירופה, לגייס לשורותיה את יוצאי מדינות ערב? באיזה אופן ניסתה מפ"ם, שראתה את עצמה כהתגלמות האתוס היישובי הוותיק, להופיע כממשיכת דרכם של גיבורי הגטו?

לטענת המחבר, גורלה של מפ"ם נחרץ מכוח שילוב של כשלים אחרים, שכל אנשי המפלגה היו שותפים להם: כשל פסיכולוגי גרם לראשי תנועת הקיבוץ המאוחד לאמץ תפיסה אנכרוניסטית של המציאות; כשל רעיוני גרם להצגת עמדות התנועה הקיבוצית בשפה רעיונית שלא תאמה את זהותה; כשל באוריינטציה גרם לאנשי מפ"ם לתפוס באופן לא מציאותי את השפעתם של כוחות רעיוניים גלובליים על המציאות מקומית; וכשל במיקוד הביא להתעלמות מצורכיהם של חברי המפלגה העירוניים.

אלי אברהמי (עורך), לקסיקון הקיבוץ, הוצאת יד טבנקין, רמת אפעל 1998, 371 עמודים.

בתשעים השנים שחלפו מאז נוסדה דגניה, הקבוצה הראשונה, התפתחה התנועה הקיבוצית והעמידה 280 קיבוצים עצמאיים הפרושים ברחבי מדינת ישראל ובהם יותר מ-125 אלף נפש. הלקסיקון כולל כ-300 ערכים המספקים מידע בסיסי וראשוני על

הקיבוץ בעבר ובהווה. גישתו של הלסקיין היא רב-תחומית, ונדונות בו סוגיות כגון תולדות הקיבוץ, התפתחותו, השינויים המתחוללים בו, ארגונו ומבנהו, ערכיו, עקרונותיו, תרבותו הייחודית וזיקתו לחברה הכללית הסובבת אותו. הספר כולל רשימת מקורות מומלצים להרחבת הידע על הקיבוץ, מפות, וכמו כן רשימה של הקיבוצים הקיימים כיום בישראל, שבה מצוינים תאריך הקמתו של כל קיבוץ, מיקומו, השתייכותו הרעיונית במסגרת התנועה הקיבוצית ומקור שמו.

דבורה הכהן (עורכת), קיבוץ גלויות: עלייה לארץ ישראל - מיתוס ומציאות, הוצאת מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים 1998, 408 עמודים.

קובץ מאמרים זה עוסק בעיקר ביחסה של התנועה הציונית לעלייה במאה השנים האחרונות. המחקרים השונים הנכללים בו משקפים את ריבוי הדעות והגישות שרווחו בקרב התנועות שהיו מאורגנות במסגרת התנועה הציונית כאשר לדרך הרצויה ליישום העלייה. המאמרים השונים עוסקים, בין היתר, בסוגיית השפעתו של אתוס 'קיבוץ הגלויות' על מדיניות ההסתדרות הציונית ועל פעילותה למען העלייה. בקובץ ארבעה שערים: בשער הראשון מוצג יחסם של חכמי התלמוד לעלייה לארץ-ישראל; בשער השני נבחן יחסן של תנועות דתיות ציוניות ולא-ציוניות לעלייה; השער השלישי עוסק במדיניות העלייה של ההסתדרות הציונית; והשער הרביעי סוקר את מדיניות העלייה במדינת ישראל כעשור הראשון לקיומה, וכולל גם ניתוח סוציולוגי של מניעי העולים ומחקר של יצירות ספרותיות הנוגעות לחוויית הקליטה.

יאיר אורון, כולנו יהודים גרמנים: רדיקלים יהודים בצרפת בשנות השישים והשבעים, הוצאת עם עובד, המכון לחקר הציונות ע"ש חיים וייצמן והמרכז למורשת בן-גוריון, תל-אביב 1999, 288 עמודים.

צעירים יהודים רבים היו בין המנהיגים שהובילו את גל הפגנות המחאה - 'מרד הסטודנטים' - שהתפשט בצרפת בחודשים מאי-יוני 1968 וכמעט הוביל להפלת משטרו של דה גול. צעירים אלה, שנמנו עם מנהיגי הקבוצות הרדיקליות של השמאל הקיצוני - הקבוצות הטרזקיסטיות, המאואיסטיות והאנרכיסטיות - מחו על הסדר החברתי והזדהו עם דני כהן-בנדיט ('דני האדום'), שנתפס בעיניהם כאנרכיסט גרמני. כספר שלפנינו בוחן המחבר את מהות מרכיבי הזהות בתודעתם של הפעילים היהודים ומנסה לברר את הקשר שבין הרדיקליות לבין המרכיב היהודי בזהותם. המחקר מתמקד בשנות השישים והשבעים - בפרט בשנים 1967-1973, שבמהלכן הגיעו ארגוני השמאל הקיצוני לשיא כוחם - אך עוסק גם באירועים ובתהליכים שהתרחשו בשנות השמונים. במהלך עשור זה, טוען המחבר, הפכו יהודים לא מעטים מ'יהודים רדיקלים' ל'רדיקלים יהודים' או ליהודים 'סתם', בעת שהשמאל הקיצוני איבד את השפעתו.

המחקר מתבסס על שיחות שניהל המחבר עם ותיקי המרר, שבמהלכן ניסה להתחקות אחר התפקיד שמילאו המעמד והמורשת היהודיים בתהליך התגייסותם למען המהפכה.

שלמה בר-גיל, מחפשים בית מוצאים מולדת: עליית הנוער בחינוך ובשיקום, שארית הפלטה 1945-1955, המרכז למורשת כן-גוריון, הוצאת הספרים של אוניברסיטת כן-גוריון בנגב, והוצאת יד יצחק בן-צבי, ירושלים 1999, 276 עמודים.

ארגון עליית הנוער הוקם לנוכח המצוקות שנוצרו בעקבות מלחמת העולם השנייה בניסיון להתמודד עם בעיית הילדים הניצולים, היתומים ומחוסרי הבית במסגרת עליית הנוער, בתמיכתה של התנועה הציונית, עלו ארצה כ-20 אלף יתומים מאירופה. הספר עוסק במפעל איסוף הילדים והנוער מקרב שארית הפלטה באירופה - בריכוזם, בשיקומם ובקליטתם בארץ בשנים 1945-1955.

בין היתר מנסה החיבור לברר את מידת התאמתם של ערכי עליית הנוער כפי שהתגבשו בטרם מלחמת העולם הראשונה - קרי הווי תנועות הנוער והקיבוץ - לצורכיהם האמיתיים של צעירי שארית הפלטה. כמו כן נבחנים בו מהות המפגש בין העולים הצעירים ניצולי השואה לבין ה'צברים' ילדי הארץ, יחסם של אלה האחרונים למאורעות השואה ואופן השתלבותם של בוגרי עליית הנוער בחברה הישראלית. החיבור גם משווה בין התפיסות החינוכיות של מסגרות הקליטה השונות ומעריך את הקשר שבין תפיסות אלה לבין הצלחת הקליטה הן מנקודת מבטם של בני התקופה והן בפרספקטיבה של ימינו, לאחר כיוכל.

אביבה זמיר, מבעד לתקרת הזכוכית: נשים בתפקידי ניהול בכירים בקיבוץ, הוצאת יד טבנקין, רמת אפעל 1999, 154 עמודים.

המחברת מבקשת לבחון את הדרך שבה נשים חברות קיבוץ הממלאות תפקידים בכירים בתחומים הכלכליים-פיננסיים הגיעו לתפקידן, ואת האופן שבו הן תופסות אותו. כמו כן היא מבקשת לברר מה הן, לדעתן, הסיבות למיעוט נשים בתפקידים אלה ולבחון את האפשרויות השונות להרחבת מעגל הנשים בתפקידי ניהול כלכלי בקיבוצים. לדבריה, מחקרים שונים מראים כי נשים מהוות חמישה אחוזים בלבד מבעלי התפקידים הכלכליים המרכזיים בקיבוץ - מצב שאינו עולה בקנה אחד עם מעמדם המרכזי והשפעתן במערכות החינוך, החברה והתרבות. המחברת מציינת כי הבעייתיות הנובעת מכך היתה המניע העיקרי לעריכת המחקר.

אחת ממסקנות המחקר היא שבעקבות החזרת הטיפול בילדים לחיק המשפחה, נשות הקיבוץ מסופקות יותר בכל הנוגע לקשריהן עם ילדיהן ולמרכזיות המשפחה. שינוי זה

מניע אותן לחפש אחר חוויות ואתגרים נוספים מלבד הטיפול במשפחה והעבודה בשירותים ובחינוך. המחברת מניחה שהתחזקות בסיס הכוח של האישה בתחום המשפחתי תביא לחיזוק בטחונה העצמי ותאפשר לנשים ליוזם פעילויות נוספות, ובהן הניסיון להגיע לעמדות ניהול גם בתחום הכלכלי. המחקר מתבסס על נתונים שנאספו מארגונים קיבוציים ועל ראיונות עם נשים בתפקידי ניהול.

אליעזר (גיזוי) צפירי, אנה כורדי: רומן מלחמה ומילוט בכורדיסטאן, הוצאת הר ארצי, אור יהודה 1999, 287 עמודים.

המחבר מספר את סיפור העם הכורדי בצפון עיראק ואת סיפור מלחמתו לעצמאות מנקודת מבטו של איש קהיליית המודיעין הישראלית שחוה את האירועים על בשרו. הסיפור, שהוא מעין רומן היסטורי-ביוגרפי, נע סביב חייו ופועלו של מולא מוצטפא ברזאני, מנהיגם של התנועה הלאומית הכורדית ושל מרד הכורדים בעיראק. הספר עוסק, בין היתר, בסיוע הישראלי, האיראני והאמריקני שהוענק למאבק הכורדי - סיוע שכלל הרכבת לוחמים, אספקת נשק ותחמושת, הקמת מערך רפואי והפעלת לחץ מדיני. כמו כן נחשפת בספר מערכת הקשרים המורכבת והמיוחדת שנקמה בין סוכני המוסד לבין המנהיגות הכורדית, ובראשה מוצטפא ברזאני. לטענת המחבר, הקשר בין ישראל לבין התנועה הלאומית הכורדית נוצר על בסיס תפיסה אסטרטגית ישראלית שגרסה כי כינון ברית בין העמים והמיעוטים כמזרח התיכון שאינם ערכים מוסלמים-סונים תניב תועלת לכל הצדדים. ישראל גם פעלה מתוך הנחה שבמקרה של מלחמה בינה לבין מדינות ערב יפעלו הכורדים לנטרול הצבא העיראקי - הנחה שנתבררה כשגויה במלחמות 1967 ו-1973.

שמעון רשף ויובל דרור, החינוך העברי בימי הכית הלאומי: 1919-1948, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים 1999, 214 עמודים.

לטענת המחברים, שורשיה של מערכת החינוך הישראלית דהיום נעוצים במערכת החינוך העברי בתקופת המנדט. מן המחקר עולה שבתקופת המנדט, על רקע מציאות חברתית רוויית מתח מעמדי ופוליטי, התגבשה תפיסת 'הממלכתיות' בחינוך עד כדי מיסודה ב-1953. תפיסה זו, שהתבססה על אחדות החינוך הלאומי, הכירה גם בייחודו של החינוך הדתי-לאומי ובזכותו לעצמאות, אך לא הכירה בזכותן של קבוצות חברתיות ופוליטיות אחרות - דומיננטיות אף הן - לקיום ייחודי ואוטונומי בחינוך. לחינוך הלאומי היה תפקיד מרכזי בהגשמת רעיונות התנועה הציונית בארץ-ישראל המנדטורית וביצירת אחדות לאומית המבוססת על יסודות חברתיים ותרבותיים

משותפים. הפולמוסים שהתנהלו בנושא הגררת יעדיה של הפעילות הציונית ובשאלת הדרכים להגשמתם כאו לידי ביטוי עז בשיח הציבורי שהתנהל סביב שאלת ארגונה של מערכת החינוך היישובית. המחקר בוחן סוגיות אלה ואחרות ומציג את הקשר שבין תולדות החינוך העברי בתקופת המנדט לבין החינוך במדינת ישראל. מסקנה נוספת העולה ממחקר זה היא שעיצוב דפוסי החינוך הלאומי כמערכת מודרנית החל בתום מלחמת העולם הראשונה. בתקופת המנדט הונחו אותם היסודות הארגוניים והתוכניים של מערכת החינוך, שאפשרו, עם הקמת מדינת ישראל, מעבר פשוט יחסית למבנה הממלכתי.

Allon Gal (editor), *Envisioning Israel: The Changing Ideals and Images of North American Jews*, The Magness Press and Wayne State University Press, Jerusalem 1996, 444 Pages.

קובץ מאמרים מקיף זה, בעריכתו של פרופ' אלון גל מן המרכז למורשת בן-גוריון, נועד לתרום למילוי החסר שבו לוקה המחקר ככל הנוגע להכרת הגישות האידאולוגיות של יהדות ארצות-הברית כלפי מדינת ישראל, והוא מתמקד בהיבטיה האידאולוגיים של מערכת היחסים בין יהדות אמריקה לבין היישוב היהודי בארץ-ישראל ולאחר מכן בינה לבין מדינת ישראל.

חלקו הראשון של הקובץ מתמקד בציפיותיהן של כמה מן התנועות הציוניות המאורגנות בארצות-הברית ובמתח ששרר בין האידאלים שבהן החזיקו לבין המציאות היישובית והישראלית. חלקו השני עוסק בהיבטים החינוכיים והרתיים של מערכת היחסים בין יהדות ארצות-הברית לבין מדינת ישראל. החלק השלישי בוחן את סוגיית גיוס הכספים ואת מחויבותן הכלכלית של קהילות יהודיות-אמריקניות כלפי ישראל. בחלק הרביעי נבחנים הקשרים התרבותיים שבין קהילות באמצעות ניתוח ספרות בדיונית וסרטים שנוצרו בארצות-הברית. החלק החמישי, החותם את הקובץ, בוחן את מורכבות הקשרים הקיימים בין יהדות ארצות-הברית לבין ישראל ובתוך כך גם את המגמות ההדדיות של התקרבות והתרחקות המאפיינות אותם.